

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В СИМЕТРІЇ СВІТОПОРЯДКУ

THE RULE OF LAW IN THE SYMMETRY OF THE WORLD ORDER

Панченко О.О., аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права факультету № 1
Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена розгляду філософсько-правових аспектів такого правового феномена, як верховенство права, проаналізовано його роль у процесі формування певних систем світу, зокрема правової системи. Розглянуто основні симетрії світопорядку та місце верховенства права в лінійних структурах функціонування природного права.

Зуважено на доцільності з'ясування значення сутності й основних елементів, які наповнюють верховенство права в симетриях правопорядку і світопорядку загалом, а також кризь призму філософії права продемонстровано глибше розуміння процесів усвідомлення і трактування вказаного поняття, що, своєю чергою, допомагатиме якісному регулюванню сучасних суспільних відносин в Україні.

Розглянуто різні підходи філософів та юристів до розуміння симетрії як світопорядку (правапорядку), які дають змогу усвідомити, що верховенство права є природним елементом такої побудови світопорядку, який є об'єднувальним чинником практичної діяльності двох світів, а саме: суспільного й природного.

Продемонстровано різне бачення науковців відповідно до теорій існування права щодо наповнення сутнісної частини верховенства права в симетрії світопорядку. А також розглянуто природно-правову теорію існування права, яка, на нашу думку, є домінуючою в розумінні верховенства права як елемента симетрії в правовій системі.

Увага зосереджена на розвитку не лише світопорядку, як головної системи світу, а й розглядається існування права, як системи, яка формується та розвиток, якої відбувається шляхом зростаючої впорядкованості (тобто порядку, а не хаосу), що можна чітко й виразно побачити на прикладах складової права – правової системи, яка включає верховенство права.

Тобто, системи права, яка постає перед суспільством та державою, являє собою багаторівневу систему з певним набором нормативів (позитивне право) і ціннісних елементів (верховенство права, демократія, справедливість, природно – правові права людини тощо), які пов'язані між собою єдиною метою та призначенням – якісним регулюванням суспільних відносин.

Визнано, що верховенство права виступає певною симетрією (тобто стабілізуючим фактором) в правовій площині, яке може бути використане в певний момент часу (суперечливий чи перехідний) для унормування права, врегулювання суспільних відносин, для настання справедливості та втілення змісту права.

Ключові слова: право, верховенство права, система права, симетрія, світопорядок, світосприйняття, філософія права, природне право.

The article is devoted to the philosophical and legal aspects of such a legal phenomenon as the rule of law and its importance in the process of formation and existence of certain systems of the world, and in particular the legal system. The main symmetries of the world order and the place of the rule of law in such linear structures of natural law are considered.

Attention is focused on the expediency of the certainty of the meaning of the essence and the main elements that fill the rule of law in the symmetries of the legal order and the world order as a whole, as well as through the prism of the philosophy of law, a deeper understanding of the processes of awareness and interpretation of the specified concept is demonstrated, which in turn will help in the qualitative regulation of modern social relations in the Ukrainian state.

The various approaches of philosophers and lawyers to the understanding of symmetry as a world order (rule of law) are considered, which make it possible to realize that the rule of law is a natural element of such a construction of a world order, which in this way acts as a unifying factor of the practical activity of two worlds – social and natural.

The article demonstrates different views of scientists in accordance with the theories of the existence of law regarding the fulfillment of the essential part of the rule of law in the symmetry of the world order. Attention is also paid to the natural-law theory of the existence of law, which, in our opinion, is dominant in the understanding of the rule of law as an element of symmetry in the legal system.

Attention is focused on the development of not only the world order as the main system of the world, but also considers the existence of law as a system that is formed and the development of which occurs through increasing orderliness (that is, order, not chaos), which can be clearly and distinctly seen on the examples of the component law – the legal system, which includes the rule of law.

That is, the system of law that appears before society and the state is a multi-level system with a certain set of standards (positive law) and value elements (rule of law, democracy, justice, natural human rights, etc.), which are interconnected by a single purpose and purpose – qualitative regulation of social relations.

It is recognized that the rule of law acts as a certain symmetry (that is, a stabilizing factor) in the legal plane, which can be used at a certain point in time (controversial or transitional) to standardize the law, regulate social relations, for the onset of justice and the embodiment of the content of the law.

Key words: law, rule of law, system of law, symmetry, world order, worldview, philosophy of law, natural law.

Постановка проблеми. На етапі демократичних перетворень, що тривають в Україні, відбувається переоцінка цінностей у бік природно-правових орієнтирів, а це, своєю чергою, актуалізувало наукові дослідження у цій сфері. Відтак аналіз феномена верховенства права як цінності та принципу є однією з важливих тем сучасної вітчизняної юриспруденції. Важливо розглянути різні підходи юристів до розуміння симетрії як світопорядку (правапорядку), відповідно до яких верховенство права є природним елементом побудови світопорядку (правапорядку).

Стан дослідження. Із-поміж вітчизняних науковців, які досліджували різні аспекти верховенства права, варто виокремити С. Головатого, А. Зайця, М. Коцюбру, Ю. Оборотова, П. Рабіновича, С. Рабіновича, В. Тація, Ю. Шемшученка, О. Луціва. Незважаючи на чималу кількість наукових публікацій із зазначеної проблематики,

у вітчизняній юридичній науці недостатньо уваги приділено питанню верховенства права у симетрії світопорядку.

Мета статті полягає в аналізі й узагальненні наукових поглядів щодо усвідомлення верховенства права в симетрії світопорядку для глибшого розуміння існування права в державі як системи правопорядку та у процесі регулювання суспільних та природно-правових відносин.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи ґрунтовне та базове природно-правове поняття «верховенство права», ми спробуємо висвітлити його як певну симетрію для подальшого розуміння права в системі світового унормування, спираючись на різностороннє бачення науковців питання верховенства права та філософії права.

Світ – цілісна система, що розвивається в діалектичній єдності природи та суспільства. Зважаючи на різні проєкції людини на довкілля, філософи вирізняють мате-

ріальний та нематеріальний (духовний), об'єктивний та суб'єктивний світ. Субстратно-раціональні світи (Всесвіт, Земля, Космос, природи, універсум) існують незалежно від людини, доповнюються соціальними світами (природа, яка окультурена людиною тощо), світом психічних структур та знакових форм [1, с. 568].

У філософському розумінні «світ» охоплює межі абсолютності явищ від цілісної безконечності універсалу до внутрішнього світу людини. Категоріальна визначеність світу полягає насамперед у його фундаментальних властивостях: цілісності, універсальності, саморозвитку, конкретній всезагальності. «Світоглядні відмінності полягають у тлумаченні фундаментальних проблем світорозуміння та наукового пізнання. Так, цілісність світу відображена у проблемі єдності світу, ґрунтуючись на різних дуалістичних, плюралістичних поглядах, а характеристика саморозвитку світу пов'язана з питаннями його виникнення і становлення, пізнання Всесвіту, природи, людини, причинності та доцільності» [2, с. 136].

Наявність визначальних категоріальних характеристик зумовлює краще та єдине бачення у розумінні елементів, понять і категорій світу (різних систем світу). Існування того чи іншого феномена (наприклад верховенства права) як певної частини самостійного світу лише сприяє урозумінню цілісності бачення. Окремі світи поділяються на космос, землю, живу й неживу природу з великою кількістю субсвітів, які доповнюються в процесі їхнього розвитку та змін різними поняттями, явищами й елементами.

Світ і його системи можна порівнювати з культурною типологією. Духовно-практичне освоєння світу формує типологію відповідно до видів форм: світ символів, життєвий світ тощо. Адекватне та реальне розкриття їх сутності можливе шляхом активізації форм світовідношення, що вимагається невід'ємним концептом філософської гуманістики, зміст якої характеризує єдність людини зі світом, розмаїття їхніх суб'єктивних зв'язків, особливості людського способу буття, смислову єдність і взаємоопосередкованість різних методів освоєння світу людиною, сфокусованих у її персональному універсали, що обіймає розмаїття особистісних світів і способів самовизначення людини [3, с.158].

Світовідношення у філософському розумінні олюднюється, антропологізується шляхом взаємопов'язаності діяльно-творчої та смислоціннісної визначеностей, коли вся багатоманітність зв'язків зводиться до упорядкування потреб розкриття відношень та їх змін, що становить одне з головних теоретичних і практичних завдань людини, яка повсюдно прагне знайти і створювати закони, якими б узагальнювалися знання про ці відношення. Але упорядкований таким чином світ відношень відкривається лише тому, що сама людина – частинка цього світу: своєю діяльністю роздвоює його суб'єктивне й об'єктивне, усвідомлює це відношення, робить його предметом і проблемою своєї діяльності. Тож для людини її зв'язок зі світом постає як усвідомлюваний, пізнавальний і змінюваний нею світопорядок, який незалежно від волі людини був, є і буде, набуваючи під впливом згаданих відношень певної симетрії, тобто властивості незмінюваності, зокрема законів природи відносно певних операцій.

Досліджуючи філософські основи формування нового, нелінійного стилю наукового мислення щодо світопорядку та сучасного його розуміння, І. Добронравова підкреслює, що нелінійне мислення розширює межі раціональності у пізнанні процесів, які починаються на еволюційних змінах сучасного світопорядку. «Водночас насамперед ідеться про цілісність такого об'єкта, як світ, – зазначає учена. – Світ – це форма тотальності явищ у межах певного типу реальності, комплексу матеріальних умов буття, що розкриває можливу сферу функціонування фундаментальних закономірностей, які є самодостатніми для детермінації всієї багатоманітності цього буття і вияву його

самодіяльності. Поняття «світ» дає уяву про таку форму єдності об'єктів (світопорядку), яка характеризує самодіяльність матерії» [4, с. 92–93].

Видатний німецький математик і філософ Г. Вейль довів, що за допомогою симетрії як теорії, методу і методології людина впродовж усієї історії цивілізації намагається осягнути та створити порядок, красу й досконалість. Широке застосування симетрії у різних сферах людської діяльності виявляється в тому, що симетрію будь-якого об'єкта можна описати і у термінах його елементів симетрії, і в термінах операції симетрії [5, с. 139]. На нашу думку, таким терміном може бути верховенство права як укорінений елемент такої симетрії, як право; в цьому розумінні право виступає природною системою і частиною симетрії світопорядку, а також вказане поняття здатне творити порядок сам по собі та в єдності з іншими методологічними природно-правовими категоріями.

Указані міркування зумовлюють тенденцію розглядати симетрію як самостійну філософську категорію, альтернативою якій вважається асиметрія. У філософському плані симетрія розглядається як особливий вид структурної організації об'єктів дослідження (у нашому випадку світопорядку або правопорядку), з одного боку, симетрію розуміють як єдність тотожності розрізнення, водночас об'єкти, що є вихідними результатами перетворень симетрії, будучи різними, вважаються еквівалентами за родом суттєвих ознак; з іншого боку, симетрія трактується як єдність збереження і зміни, при чому перетворення симетрії як видозміни об'єктів розуміються як такі, що зберегли свої визначальні характеристики. Категорії тотожності і розрізнення, збереження і зміни нерозривно пов'язані з категоріями часткового і цілого (структури й елементів), характеризують діалектичний взаємозв'язок об'єкта і розкривають філософський зміст поняття «симетрія» [4, с. 82].

Нам би хотілося продемонструвати бачення й інших науковців (не дотичних до правової сфери), проте, які безперечно розуміються на категорії симетрії, що дасть змогу синергетично зобразити змістовну частину досліджуваного нами явища. Так, наприклад, до викладу сутності поняття «симетрія» фізики підходять простіше, у фізичному енциклопедичному словнику зазначено: «Якщо закони (ідеться про закони фізики), що встановлюють співвідношення між величинами, які характеризують фізичну систему, або які визначають змінюваність цих величин із часом, не міняються за відповідних операцій (перетворень), котрим може піддаватися система, то кажуть, що ці закони володіють симетрією (або є інваріантними) відносно цих перетворень» [6, с. 81]. Тобто, якщо положення верховенства права можуть допомагати таким перетворенням у праві або бути симетрією параметрів світопорядку як системи, що є сукупністю певних матеріально-духовних елементів, ідей, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємоподія як безперервної зміни їх просторово-часових параметрів, що в кінцевому результаті зумовлює утворення нових подій (нових процесів регулювання суспільних відносин).

У фізиці розглядають чотири найтипівіші вияви таких перетворень, а саме: перенесення (зрушення) системи як цілого у просторі; повернення системи як цілого у просторі; зміна початку відліку часу (зрушення в часі) і перехід до системи відліку, що рухається відносно цієї системи з постійною швидкістю [6, с. 62].

Оскільки такі поняття, як простір і час вважаються фундаментальними чинниками людського мислення (яке дуже важливе під час використання та застосування верховенства права), то з їхньою допомогою відтворюється множинний характер існування світу, його неоднорідність. У цьому сенсі доречно згадати теорію світової системи, обґрунтовану американським соціологом, президентом Міжнародної асоціації соціологів Іммануїлом Валлерстайном, який у своїх працях розглядає такі

положення, як проблеми сучасного світопорядку і перспективи його вдосконалення та розвитку.

В одній із своїх фундаментальних праць «Реалії відкритого простору-часу: до розуміння нашої історичної системи», опублікованій у ХХ ст., учений наголосив, що простір і час – філософські категорії, які визначають основні форми буття матерії, залежать одна від одної, утворюючи просторово-часовий континуум, тобто суспільне матеріальне середовище, властивості якого змінюються в просторі постійно, безперервно [7, с. 84].

На нашу думку, розуміння існування багатьох просторів-часів (це, зокрема, стосується й згаданих вище фізиків симетрії), пов'язаних із часовими просторовими перетвореннями) має важливе значення для наукової діяльності в сфері права, насамперед для морального вибору юристів у тих точках простору-часу, де порядок поступається хаосу, що відбувається у перехідні періоди структурування систем (зокрема це завжди прослідковується в перехідні періоди державних формацій та у використанні джерел права під час глобальних змін у державі), а саме в такі періоди ефективно проявляє свою діяльність саме верховенство права як базова універсальна правова категорія.

Безперечно, дієвість такого вибору залежить від використання найбільш ефективних категорій простору-часу, передусім це актуально для рухливого живого права.

Розвиток права (як системи) та всього світу відбувається завжди з переходу від менш хорошого до кращого, від не дієвого до цивілізованого суспільства, від поневолення до свободи, від дискримінації до рівності. І в такому розвитку простір – час це завжди про людський вибір. Це також рідкісний момент можливості прояву свободної волі [8, с. 41], тобто у просторово-часовому континуумі виявляється здатність людини обирати власне воління, виходячи з небайдужості ставлення до конкретного змісту останнього, чим засвідчується глибина і багатомірність людської суб'єктивності (що так притаманно для верховенства права), що виявляється в індивідуалізації поглядів, зокрема на розглядавану нами проблему досягнення симетрії світопорядку, який уявляється як природне улаштування світу, що його визначаємо як сукупну реальність у всій різноманітності її виявів, а також у безкінечному розвитку.

Оскільки світ – це незбагненне різноманіття і діалектична єдність макро- і мікро світів, то його інтерпретацію, коли йдеться про симетричне улаштування світопорядку на засадах природних законів, очевидно доцільніше здійснювати через категорії «буття», «матерія», «субстанція» тощо.

Відносно першого поняття «буття», то слід мати на увазі, що використання його як синоніму поняття «світ» при характеристиці об'єктивної (у тому числі правової) реальності, тобто того, що існує поза межами та незалежно від свідомості людини, призводить до певного спрощеного розуміння цих категорій (як приклад, тлумачення неоднозначності або ігнорування).

На нашу думку, інтерпретація поняття «світ» через категорію «буття», яка безпосередньо пов'язана з досліджуваним нами контекстом, передбачає виокремлення як відносно самостійних таких форм, як «буття первинної природи», тобто всієї природи (включаючи макросвіти і мікросвіти), яка перебуває поза межами людської діяльності (тобто йдеться про природний світ, не перетворений людиною, в якому світопорядок існує від створення світу Богом, підтримується на основі природного та надприродного права, й до яких належить й верховенство права); буття «другої природи», тобто природи, перетвореної людиною (мається на увазі предметний світ, який виникає як розгорнута в природі історія людства, або ж це втілення як натуральний природний спосіб людського буття, тобто сюди можна віднести процес творення людиною верховенства права); буття соціальне, яке представляє світ людського суспільства (людський розум запрограмований на пізнання природних законів, а відтак на творення раціонального світопорядку в гармонії з природою, не порушуючи природних законів, однак доповнюючи їх нормативність позитивним правом, але в такий спосіб, які б не творили небажаних колізій з природним); буття духовне, в якому виокремлюють дві відносно самостійні реальності і суспільну (надособистісну) та індивідуальну свідомість» [9, с. 57].

Таким чином, буття є інтегральною характеристикою світу, якою стверджується його цілісність через його тезування. Тож буття – найперша і найзагальніша умова будь-якого запитування про речі, явища, та становить основу пізнання, а отже, буття є головним і єдиним предметом дослідження, осмислення буття не як такого, а явища (у нашому випадку – верховенства права в системі світопорядку), що належить до цього, що становить інтерес для онтології, філософського вчення про буття.

Висновки. Дослідивши таку філософсько-правову категорію, як верховенство права, можемо стверджувати, що це поняття за своєю сутністю та значенням є доволі глибинним елементом світопорядку. Використовуючи в правовій площині такий базовий демократичний феномен – верховенство права – держава зазнає глобалізаційних трансформацій із фокусом на людину (тобто відбувається переміщення центру правової уваги з держави на особу), на особистість, на права, свободи людини та громадянина тощо.

Отже, розглядаючи верховенство права як один із елементів, який використовує людина в своєму світопорядку, тобто побудові світу, треба зазначити, що світ – це єдність природної та суспільної діяльності (і правової зокрема), зумовленої практичною діяльністю. Тому людину (яка використовує чи користується верховенством права) необхідно уявляти не просто у системі (наприклад правовій), а в світі історії природи і суспільства (права), в системі суспільних відносин, тією чи іншою мірою визначають характер дій та ставлення до життя (поведінка особистості), природи та світу загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Н.С. Шемчушенко. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юридична думка, 2020. 1020 с.
2. Губерський Л.В., Недольний І.Ф., Андрущенко В.П. Філософія : навчальний посібник / за ред. І.Ф. Недольного. 5-те вид., випр. і доп. Київ : ВІ.НАР, 2005. 455 с.
3. Філософський енциклопедичний словник / В.І Шинкарук (гол. ред. кол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
4. Філософія науки : підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін.; за ред. І.С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
5. Вейль Герман. Філософський енциклопедичний словник. В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
6. Словник фізичних термінів-синонімів: близько 5000 синонімічних рядів / М.О. Вакуленко, О.В. Вакуленко. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ : ВПЦ Київський ун-т, 2017. 192 с.
7. О. Лісничук. Іммануїл Моріс Валлерстаайн. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 84 с.
8. Соціологія : підручник / за ред. В.М. Пічі. 4-те видання, виправлене. Львів : Магнолія 2006, 2009. 293 с.
9. Бачинін В. А. *Філософія права*. Київ : Концерн «ВД Інюрс», 2003. 408 с.